

Kar se tiče Merkujevih pripomb glede pisave krajevnih imen, je moja pomota samo *Št. Lenart*, ki ga rad popravim v *Sv. Lenart*. Buje je zapisal Cracina in sem jaz to prevzel po njem, *čedadski* in *Videm* pa sem

zapisal, ker tako pisavo predpisuje veljavni Slovenski pravopis, čeprav vem, da je domače in etimološko ustrežnejše *čedajski* in *Viden*.

Tine Logar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ANTONU KREMPLJU V SPOMIN (OB 130. OBLETNICI SMRTI)*

Dovolite, da v imenu Republiškega odbora SD Slovenije pozdravim Vašo svečanost, in se tudi v svojem imenu v nekaj besedah oddolžim spominu zaslužnega moža, pisatelja in prosvetitelja Antona Kremplja.

V zvezi z njegovo vsestransko dejavnostjo, o kateri nam je govoril dr. Slodnjak, bi poudarila predvsem dva vidika, ki zahtevata, da v sto letih navedene sodbe o njem prevrednotimo, in pogledamo nanj v luči sodobnih družbenih ter znanstvenih dogajanj — in dogajanj.

I. vidik:

Naša sodobnost je vse premalo pozorna do mnogih oseb naše kulturne zgodovine. Predvsem do tistih, ki se s svojim vsakodnevni praktično-prosvetiteljskim delom (namenjeno je bilo najširšim ljudskim plastem) niso uvrstili med knjižne estetske vrhove, ki jih obravnava in ocenjuje literarna zgodovina. Teh mož pa tudi ne moremo uvrstiti med ključne osebnosti naše narodne zgodovine, in jih tako tudi zgodovinska veda pušča pozabljene — ob strani.

Znano dejstvo je, da je dolga vrsta mož, med njimi je na častnem mestu naš današnji slavljenec Anton Krempelj, v času, ko še ni bilo nobenih slovenskih šol — in tudi ne kulturnih ustanov — skozi stoletja oblikovala slovensko kulturno zaledje in s tem izpolnjevala važno narodno poslanstvo. Skrbela je tudi za intelektualni naraščaj, ki ga je narodnostno ozaveščala, in mu povečini omogočala tudi materialne možnosti za višjo izobrazbo.

Tako se je do začetka 19. stol. izoblikoval tanek, zaveden slovenski izobraženski sloj, ki ga je odlikovala danes manj opazna lastnost — požrtvovalnost v službi narodu — ljudstvu. Bila je to skupina ljudi, ki si je postavila povsem naraven cilj: iz preprostega slovenskega kmečkega ljudstva izoblikovati narod, dati mu pomembno zgodovino in tako dvigniti njegovo potep-

tano samozavest, mu dati književnost in znanost — vse v domačem jeziku.

Za take namene je moralo biti pripravljeno tudi ljudsko zaledje, sodobno rečeno — baza. To kulturno zaledje pa so v tem času na Štajerskem oblikovali izobraženi posamezniki, moške izjemno klenega značaja. Vrsta pomembnih sodobnikov: Krempelj, Murko, Slomšek, Muršec, Dajnko, Raič, Trstenjak in drugi, ki so opravili težaško, nikoli poplačano delo, saj so se ukvarjali s tem, kar sta od njih zahtevala čas in prostor, upoštevajoč lokalne razmere in potrebe sebi prepuščenega, neozaveščenega in zaradi tega tudi v marsičem nesamostojnega ljudstva.

Slovensko prosvetljsko-nabožno književnost je treba ocenjevati z najširših vidikov naše kulturne zgodovine. Bila je to jezikovna šola množic. Vzgojni cilji te književnosti so bili prežeti s stremljenjem: človek — bodi dober, bodi bratu brat, bodi Slovenec, skrbi za družino, izобрази se, uči se, dvigni se, da te ne bo tujec zaničeval,

* Naslednji prispevek je govor doc. dr. Martine Orožen na spominski proslavi ob 130. obletnici smrti vzhodnoštajerskega prosvetitelja in pisatelja Antona Kremplja; proslava je bila 15. 9. 1974 pred pisateljevo rojstno hišo na Noričkem vrhu 13; pripravilo jo je KPD »Peter Dajnko« iz Črešnjevca pri Radgoni, slavnostni govor o pisatelju, predvsem o pomenu »Dogodivšine« za narodnostno ozaveščanje Štajercev v prvi polovici 19. stoletja, je imel akademik dr. Anton Slodnjak, ki je obenem odkril spominsko ploščo — darilo Krempeljevih rojakov. — Proslave se je, žal, udeležilo malo slavistov, kar je škoda, saj je bila ob tej priložnosti pripravljena tudi tehtno urejena in vsestransko izčrpna razstava o Krempeljevih delih (vključno z rokopisi in biografskimi dokumenti) in prikazana strokovna literatura, ki obravnava pisca z različnih vidikov. Razstavo je pripravil prof. Vrtnjak iz Maribora. Hkrati je ob tej priložnosti izšel drugi ponatis Krempeljev »Dogodivšine« (pri Trofeniku v Münchenu). Svečanost je tako kljub skromnejši udeležbi lepo uspela, avtorica, ki se je proslave udeležila tudi v imenu SDS, pa je mnenja, da mora Slavistično društvo Slovenije pozorno spremljati tudi najskromnejše proslave, če so vezane na naše poklicno delo, saj se na ta način obnavljajo prepotrebnosti stiki med izobraženci in delovnimi ljudmi ter njihovimi kulturnimi stremljenji na našem podežlju. (Po njenem poročilu RO SDS, ur.)

teptal in izkoriščal! Zgodovina dobrih 150 let je pokazala, da je naš človek res premoagal visoko mero idealizma in požrtvovalnosti (vzdržal je dve strašni vojni!) Ta lastnost pa ni padla kar tako iz zraka, ampak je bila rezultat vzgoje vseh tistih znanih in neznanih kulturnih delavcev, ki so s svojimi nameni in dolžnostmi prinesli neko stopnjo kulture v vsako slovensko vas. Tak je med drugimi bil tudi Anton Krempelj. (Mimogrede: slovenska vas v primeri s stanjem v drugih evropskih narodih ni duhovno zaostala puščava!) — Ti možje so v času, ko še ni bilo slovenskih šol, ustvarili slovensko kulturno zaledje, ki je polagoma postalo sposobno brati Prešerna, Levstika, Jurčiča, Cankarja, jih razumeti, vzljubiti in osvojiti... Kdo bi bral slovenske knjige, kdo bi jih potreboval, če ne bi bilo ljudi, ki so oblikovali slovensko kulturno zaledje?!

Književnost, umetnost, znanost v našem jeziku je namenjena predvsem našemu človeku; v tem je smisel njenega obstoja — in nastajanja.

Ob prebiranju starih nabožnih knjig, pridig in raznih praktično-gospodarskih priročnikov (čebelarstvo, kuharske bukve, kmetijski nasveti, pratike itd.) nas gane še posebej ena lastnost njihovih piscev: tista simpatična in prizadevna dobrohotnost, predanost, s katero so dajali svoje umske sposobnosti ljudstvu, da bi ga dvignili iz zaočalosti na duhovno raven — dostojno človeka, mu pokazali pot h globljemu spoznavanju življenja in dožemanju lepote, kakor so jo pač razumeli skozi prizmo svojega poklica. Tak je med mnogimi bil tudi Anton Krempelj. Danes to lastnost lahko še posebej visoko cenimo, ko opažamo, da sodobni umetniki in književniki (v skrajnostih) radi svoja stremeljenja usmerjajo v dosego (tako imenovanega) evropskega kulturnega nivoja. Pri tem zaradi stilnih in problemsko-vsebinskih usmeritev v svojo lastno škodo izgubljajo stik z domačim bralcem. Književna ustvarjalnost in umetnost zahtevata danes bralca, odjemalca, ki je primerno specialistično izobražen, saj sta že dosegli mejo na znanost oprtih psiholoških in filozofskih analiz, kar vse je preprostemu človeku še tako čilega in zdravega razuma odmaknjeno in nedostopno.

Želim poudariti eno: kulturno zaledje je treba oblikovati tudi vnaprej in ta naloga danes pripada sodobnim kulturnim ustanovam.

II. vidik:

Še nekaj besed o Prešernovem »sršenu«: »Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje — Duh preponemčeni slab, voljni so kremplji bili.« Sršen je sršen, nikakor pa ne objektivna ocena dela (obsežnega in dragocenega), ki ga je opravil Prešernov sodobnik Krempelj. Po Prešernovi zaslugi je mož res ostal znan v literarni zgodovini, vendar pa so že literarni zgodovinarji 19. stol. (Raič, Macun, Glaser) poudarjali, da je taka »ocena« krivična, iz gole zadrege pa so ponavljali ne-preverjeno »trditve«, da je Krempelj pisal slab, ponemčen jezik.

Do kakšnih zaključkov pridemo, če se vsaj malo poglobimo v njegov jezik? Upravičeno ga lahko branimo in poudarimo, da je s svojo jezikovno prakso na vzhodu Slovenije veliko storil za poenotenje slovenskega knjižnega jezika — kot vezni člen med knjižno »kranjščino« in knjižno »prleščino«, ki jo je, kot je znano, v svoji slovnici normiral njegov sorojak Dajnko, in jo želel ohraniti kot samostojen vzhodnoslovenski knjižni jezik.

Krempelj pa je šel za Slomškom in Murkom, ki sta uvidevala nujnost ozira na Bohoričevo slovnico iz 16. stol., in na osrednji knjižni jezik. Krempelj se od svojih vzhodno-štajerskih rojakov razlikuje prav v tem, da je dobro poznal obe »knjižni narečji« in ju v svojih nabožnih delih kot »Branje... Svetnikov«, »Nedelni ino sveštešni Evangelji«,¹ združeval — v različni meri. Iz tega razloga lahko govorimo o jezikovni neenotnosti, ki je značilna za omejena dela, bila pa je nedvomno namerna.

Poslušalci iz njegovega delovnega okolja bi v tem času gotovo ne mogli sprejeti in razumeti »čiste kranjščine«, seznanjali pa so se z njo vsaj delno v posameznih Krempeljevih delih.

Kako? Krempelj je v svoj vzhodnoslovenski oziroma panonski jezikovni sistem vnašal mnoge osrednjeslovenske glasoslovne pojave in slovnične oblike, celo sintaktične posebnosti in Štajerce tudi posredno seznanjal s posebnostmi »kranjskega« besednega zaklada.

Najbolj tipični so v tem pogledu »Nedelni ino sveštešni Evangelji« (1843 v gajici), ki so v sintaktičnem pogledu predvsem »kranjski« (iz besedila so skoraj povsem

¹ Sveti nedelni ino sveštešni Evangelji, V'Gradci 1843.

izginili celo deležniki na -č: videč, in -vši/-ši: prišedši, ki so predvsem značilnost vzhodnoslovenskih tekstov), v besedotvornem pogledu pa so v precejšnji meri še panonski. V tem istem delu in v »Branju Svetnikov«² (1833) najdemo pojave, ki za vzhodnoslovenski knjižni jezik sploh niso značilni, prav tako pa so redki v »Dogodivšinah« (1845), ki so v jezikovnem pogledu tipično »prleške« oziroma so vzhodnoslovenski knjižni tekst.

V nabožnih spisih so npr. naslednji osrednjeslovenski knjižni jezikovni pojavi:

1. Neupravičeni predložni dativ (predlog k):

Sa tega volo je njo Eleusius k' smerti obfodil...

2. Pogost je predlog »skuzi« z acc.:

Tak je ti siromajhki shnidar skus svojo savupljivo molitvo pomozh dobil.

3. Vztrajno je pisal člen, kot značilnost govorjenega jezika, in to v različnih glasoslovnih inačicah (ti, te, toti); seveda tudi v kategorijah, ki so značilne za osrednji knjižni jezik (značilna je zanj pogostnost zaimkov):

V tem leti 608 so Rimski Kristjani ob zhaji pomora njega na pomozh klizali; ali: Tam je pa ti hudi sovrashnik s' mozhnimi skushnjavami njega pazhil; ali: skus post, premishlavanje, molitvo, ili delo je on vje premagal; je sveto vmerl v' tem leti 356... Toti mladi Shkof je bil en pravi isgled v besedi ino djanji...

4. Pogost je pasivni genitiv oziroma genitiv izvora:

Tudi tam je od tega hudega sovrashnika veliko mogel prestati. Ali: Nesha, V' Rimi od shlahntnih kerfshanskikh starfhih rojena...

5. V B. S. vztrajno piše »kranjski« veznik »de« in druge glasoslovne posebnosti (laž, dan / lež, den, in podobno):

Zesar je pa na to tak jesen postal, de ga je s' batizami dal vmoriti...

Ali so to tisti (sintaktični) germanizmi, ki jih Kremplju očitajo? Vse do Kopitarjeve slovnice (1808) so bili ti pojavi, in še mnogi drugi, značilnost osrednjega knjižnega jezika in niso nobeno Krempljevo odkritje. Iz očitkov je razvidno eno: slovenski knjižni jezik je v kratkem času od Kopitarjeve slovnice do Krempljevih tiskanih del v marsičem tako preusmeril

svojo »rast«, da se Krempelj, ki se je nedvomno učil osrednjega knjižnega jezika iz starejših osrednjeslovenskih knjižnih virov (Pohlin, Japelj, Vodnik, Gutsman) ni mogel vključiti v novoknjižno smer, ki so jo oblikovali v nabožni književnosti njegovi sodobniki Ravnikar, Jarnik in Slomšek. Zato seveda tudi ni bil purist in popolnoma neutesnjeno uporablja nekatere »kranjske« besede, namesto knjižno znanih panonskih.

Zanimive so npr. tele: *Ketna, Sveti Peter v'ketnah* (vzhodnoslovenska knjižno rabljena beseda je *lanec*), *jezha* in *kajha* (vzhodnoslovensko *voza*), *taushent* (za *jezero*), *gnada* (za *milošča*), *križ*, *križati* (namesto *razpelo*, *razpinjati*), *marof* (*pristava*), *kashtigati* (*karati*). Pa ne samo to. Tudi osrednjeslovenskim besedam daje prednost pred domačimi — panonskimi. Zapiše besedo *srajca*, panonsko besedo *robača* pa postavi v oklepaj! Enako *nevesta* (*sneha*), in druge.

Koroška beseda *barati* bi kazala, da se je učil pri Gutsmanu ali Jarniku. Pogosto uporablja v istem stavku glasoslovno ali besedotvorno preoblikovano osrednjeslovensko in vhdnoslovensko besedo (*poterplenje* — *poterplivoft*): *Jel bi si rajshi dali sobe vunshiti, kak bi Boga rashalili s'kunenjom ino preklinjanjom...*

V drugih jezikovnih vprašanjih (kot npr. vezniki, predlogi, zaimki, prislovi, besedotvorne izpeljave, nekatere oblikoslovne in sintaktične posebnosti) ostaja Krempelj večinoma vzhodnoslovenski. Kombiniranje jezikovnih pojavov iz dveh tako različnih gramatičnih in leksikalnih sistemov napravlja vtis, kot da gre za čudno jezikovno mešanico, ki ni niti v celoti vzhodnoslovenska, niti »kranjska«. Površen pogled na ta dejstva ustvarja vtis, kot da Krempelj ni znal knjižnega jezika, v resnici pa je prvi na vzhodu v praksi (v nabožnih tekstih) napravil drzen korak k jezikovni knjižni sintezi. To njegovo stremljenje je razvidno tudi iz sklepa, da se Slovenci morajo predvsem »črkopisno« združiti — prvi je pisal gajico. Knjižno poenotenje, ki ga je med drugimi na vzhodu s svojim delom, čeprav po občutku, začel tudi Krempelj, je bilo izvedeno v 50. letih v prečiščeni in teoretično pogojeni obliki.

Za vsa ta prizadevanja smo mu dolžni zahvalo.

Martina Orožen
Filozofska fakulteta v Ljubljani

² Branje (od tih v'kmetizhke Kalendre postavljenih ino nekerih drugih) Svetnikov. V'Gradzi, 1833.